

İlahiyat Eğitiminde Disiplinlerin Amaç ve Muhtevaları: Akademisyen Görüşlerinin Nitel Bir Analizi

Aslıhan Kuşcuoğlu

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye
0000-0002-6800-5145
ror.org/01rpe9k96
aslihan.kuscuoglu@gop.edu.tr

Cemal Tosun

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
0000-0002-9941-4769
ror.org/01wntqw50
tosun@divinity.ankara.edu.tr

Öz

Bilindiği gibi üniversitelerin temel fonksiyonları araştırma, öğretim ve bilginin toplumsallaştırılmasıdır. Öğretim, genellikle belirli bir program çerçevesinde yürütülmekte olup, bu programlar öğrencilere bilimsel bilgi edinmeleri, kişisel ve profesyonel yetkinlikler kazanmaları için çeşitli hedefler belirlemektedir. Öğretim programları; Bologna bilgi sistemine göre belirlenen amaçlar, kazanımlar, çıktılar, muhteva, kaynaklar, yöntem ve teknikler ile ölçme ve değerlendirme unsurlarını içermektedir. Bu unsurlar bir bütün olarak düşünülmeli ve birbirleriyle uyum içinde olmalıdır. Özellikle amaçlar, kazanımlar ve çıktılar ile muhteva arasında güçlü bir bağlantı vardır, çünkü bu unsurlar programın temel hedeflerini ve içeriğini belirlemektedir. İlahiyat Fakülteleri örneğinde, ders programları genellikle ilgili anabilim dalları tarafından hazırlanmakta, bu da ilgili disiplinin öğretim amaçlarının ve muhtevasının, o disiplini öğreten akademisyenler tarafından belirlendiği anlamına gelmektedir. Bu şekilde, öğrencilere belirli bir alanda derinlemesine bilgi ve yetenek kazandırmak için özenle hazırlanmış ders programları sunulabilir. Bologna sürecinde de öğretim programlarının kalitesini artırmaya yönelik bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu araştırmanın amacı İlahiyat müfredatlarının ilgili disiplinlerin akademisyenleri ve akademik kurulları tarafından geliştirilmesi nedeniyle, bu akademisyenlerin kendi bölümlerine/disiplinlerine ait derslerin müfredatlarını geliştirirken hangi hedef ve içerikleri belirlediklerini ve bu unsurların Bologna ders bilgi paketiyle uyumunu tespit etmek ve bunların üniversitenin hangi işlev/işlevlerine yönelik olduğunu değerlendirmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve durum çalışmasına göre desenlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden tabakalı amaçlı örnekleme modelinin kullanıldığı bu araştırmanın çalışma grubunun seçiminde akademisyenlerin yüksek din öğretim sürecinin yürütücülükleri olması ve programın işleyişinde baştan sona görev alması etkili olmuş, bu kapsamda tarihsel tecrübeye ve diğer İlahiyat fakültelerine öncülük edebilecek potansiyele sahip olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden her bir akademik disiplinden birer akademisyen olmak üzere toplam 19 kişinin yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak görüşlerine başvurulmuştur. Veri çözümlemesinde betimsel ve içerik analizi birlikte kullanılmış; verileri depolama, düzenleme ve yeniden sınıflandırma aşamasında kolaylık sağlayan MAXQDA 2020 analiz programı tercih edilmiştir. Araştırmanın bulgularına dayanarak çıkan sonuçlarda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi akademisyenlerinin, kendi disiplinleri çerçevesinde ders programlarındaki amaç ve muhtevaları belirlerken olası problemlerin önüne geçmek adına Bologna bilgi sistemi ve fakülte vizyon-misyonu ile eş zamanlı olarak yürütmekte olduğu

anlaşılmalıdır. Bu koordinasyon sürecini gerçekleştirmesinde köklü tarihi ile birlikte ilerleyen deneyimli akademisyen kadrosunun etkili olduğu söylenebilir. Her ne kadar bu bulgulardan bir genelleme yapılamasa da çalışma; İlahiyat eğitiminde hedeflenen amaç ve muhtevanın, programın Bologna sistemi ile dengeli şekilde ilerlemesindeki önemine ve akademinin meslek elemanı yetiştirme fonksiyonuna dair veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi; İlahiyat Eğitimi; Eğitimde Program Geliştirme; İlahiyat Disiplinleri; Program Yeterlikleri

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmanın amacı İlahiyat lisans programının disiplinler bazında amaç ve muhtevasına yönelik akademisyenlerin görüşlerini alarak Bologna ders bilgi paketi ile karşılaştırmak ve üniversitenin işlevleri bağlamında değerlendirmelerde bulunmaktadır.
- Katılımcıların kendi disiplinleri bünyesinde verdikleri derslerle öğrencilerin alan bilgisi ve entelektüel niteliklerini ortaya çıkaracak amaçlar belirledikleri görülmüştür.
- Katılımcıların öncelikle disiplinleri bünyesinde sundukları derslere yönelik belirlemiş oldukları amaçlar ile derslerin muhtevalarının ve bu unsurların Bologna ders bilgi paketiyle büyük oranda örtüştüğü tespit edilmiştir.
- Ortaya çıkan verilerde katılımcıların gerçekleştirmek istediği amaç ve muhtevaların, üniversitenin araştırma ve öğretim fonksiyonlarına yönelik olduğu görülmüştür.
- İlahiyat eğitim-öğretim sürecinin yürütücüleri olan akademisyenlerin deneyimleri lisans programının etkin şekilde tasarlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Atıf Bilgisi

Kuşçuoğlu, Aslıhan – Tosun, Cemal. “İlahiyat Eğitiminde Disiplinlerin Amaç ve Muhtevaları: Akademisyen Görüşlerinin Nitel Bir Analizi”. *Eskiyeni* 52 (Mart 2024), 377-403.

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma Prof. Dr. Cemal Tosun danışmanlığında 15.06.2023 tarihinde tamamladığımız “İlahiyat Eğitimi Üzerine Akademisyen Görüşleri Çerçevesinde Nitel Bir Araştırma” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Etik onay, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 24.02.2020 tarihli ve 42 numaralıdır.
<i>Geliş Tarihi</i>	15 Aralık 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	23 Mart 2024
<i>Yayın Tarihi</i>	26 Mart 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı – Turnitin
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Yazar Katkıları</i>	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30) Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30) Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10) Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	4 Nitelikli Eğitim
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

The Goals and Contents of Disciplines in Theological Education: A Qualitative Analysis of Academician Opinions

Aslıhan Kuşçuoğlu

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Religious Sciences, Tokat, Türkiye
0000-0002-6800-5145
ror.org/01rpe9k96
aslihan.kuscuoglu@gop.edu.tr

Cemal Tosun

Ankara University, Faculty of Divinity, Department of Religious, Education, Ankara, Türkiye
0000-0002-9941-4769
ror.org/01wntqw50
tosun@divinity.ankara.edu.tr

Abstract

As is well known, the main functions of universities are research, teaching and socialization of knowledge. Teaching is usually carried out within the framework of a specific program, and these programs set various goals for students to acquire scientific knowledge and gain personal and professional competencies. Curricula include objectives, outcomes, outputs, content, resources, methods and techniques, and assessment and evaluation elements determined according to the Bologna information system. These elements should be considered as a whole and should be in harmony with each other. In particular, there is a strong connection between objectives, outcomes and outputs and content, because these elements determine the basic objectives and content of the program. In the case of Faculties of Theology, syllabi are usually prepared by the relevant departments, which means that the teaching objectives and content of the relevant discipline are determined by the academics who teach that discipline. In this way, curricula can be carefully crafted to provide students with in-depth knowledge and skills in a particular field. The Bologna process, on the other hand, takes an approach to improve the quality of curricula. The aim of this study is to determine which goals and contents these academics set while developing the curricula of the courses belonging to their departments/disciplines, and to determine the compatibility of these elements with the Bologna course information package and to evaluate which function(s) of the university these elements are directed towards, since theology curricula are developed by the academics and academic boards of the relevant disciplines. The qualitative research method was preferred in the study and it was designed according to a case study since it deals with a situation in detail. Stratified purposive sampling model, which is one of the purposive sampling methods, was used in the selection of the study group of this research. In this context, a total of 19 people, one academic from each academic discipline from Ankara University Faculty of Theology, which has historical experience and the potential to pioneer other faculties of Theology, were interviewed using semi-structured interview technique. Descriptive and content analysis were used together in data analysis; MAXQDA 2020 analysis program, which facilitates data storage, organization and reclassification, was preferred. Based on the findings of the research, it was understood that the academics of Ankara University Faculty of Theology are carrying out simultaneously with the Bologna information system and the vision-mission of the faculty in order to prevent possible problems while determining the objectives and contents of the curricula within the framework of their disciplines. It can be said that the experienced

academic staff with its deep-rooted history is effective in realizing this coordination process. Although a generalization cannot be made from these findings, the study provides data on the importance of the aim and content targeted in theology education, the importance of the program's progress in a balanced manner with the Bologna system, and the function of the academy in training professional staff.

Keywords

Religious Education; Theology Education; Program Development in Education; Theology Disciplines; Program Skills

Highlights

- The aim of this study is to take the opinions of academics on the purpose and content of the Theology undergraduate program on the basis of disciplines, compare it with the Bologna course information package and make evaluations in the context of the functions of the university.
- It was seen that the participants set objectives that will reveal the field knowledge and intellectual qualities of the students with the courses they offer within their disciplines.
- It has been found that the objectives and content of the courses that the participants have determined for the courses they offer within their disciplines and these elements are largely in line with the Bologna course information package.
- In the data, it was seen that the aims and contents that the participants wanted to realize were related to the research and teaching functions of the university.
- The experiences of academicians who are the executors of the the theology education and training process play an important role in the effective design of the undergraduate program.

Citation

Kuşçuoğlu, Aslıhan – Tosun, Cemal. “The Goals and Contents of Disciplines in Theological Education: A Qualitative Analysis of Academician Opinions”. *Eskiyeni* 52 (March 2024), 377-403.

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “A Qualitative Study on Thelogy Education within the Framework of Academician Opinions”, supervised by Cemal Tosun (Ph.D. Dissertation, Ankara University, Ankara, 2023).	
<i>Ethics committee approval</i>	Ethical Approval: Granted by Ankara Univeristy, Social Sciences Ethics Panel, dated 24.02.2020 and numbered 42	
<i>Date of submission</i>	15 December 2023	
<i>Date of acceptance</i>	23 March 2024	
<i>Date of publication</i>	26 March 2024	
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External	
<i>Review</i>	Double-blind	
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin	
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest	
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com	
<i>Author Contributions</i>	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%70) - Author-2 (%30)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education	
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0	

Giriş

İşlevleri alanlarına göre dönemsel ve toplumsal açıdan farklılık gösterse de günümüzde yükseköğretim kurumları; araştırma yoluyla bilgi üretme, bilgiyi yayma ve bu bilgiyle topluma hizmet götüren insanları yetiştirmeye katkı sağlamaktadır.¹ Üniversitelerin araştırma, öğretim ve topluma hizmet fonksiyonlarında zaman içerisinde değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu fonksiyonlar önceleri daha baskın iken, günümüzde, en azından bachelors (lisans) düzeyinde, mesleki yeterlik kazandırmada önem kazanmaya başlamış görünmektedir. Bunda ortaöğretim düzeyinde yetiştirilen (sağlık memuru, hemşire, hizmetli gibi) bazı meslek insanlarının artık yükseköğretim düzeyinde hatta yüksekokullar yanında fakültelerde yetiştirilmeye başlanması da etkili olmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda akademide araştırma ve entelektüel gelişimin zayıfladığı ve mesleki yeterlik kazandırmanın giderek değer kazandığı, dolayısıyla meslek kazandırma işlevinin ön plana çıkarılarak diğer işlevlerinin gölgede kalması riskini doğurduğu yönünde tespit ve eleştiriler yapılmaktadır.² Bu da akademisyenler arasında öğretim programlarıyla nasıl bir öğrenci yetiştirmeyi hedeflemek gerektiği ve buna yönelik nasıl bir öğretim programı tasarlamak lazım geldiği sorusunu gündeme getirmektedir. İlahiyat fakültelerinin de söz konusu meselelerin odağı olduğu farklı düzlemlerde yapılan tartışmalardan anlaşılmaktadır. Özellikle İlahiyat Fakültesi mezunlarına istihdam olanağı sağlayan kurumlar olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Üniversitelerin eleman ihtiyaçlarını karşılama söz konusu olduğunda, yakındıkları sorunların başında nitelikli mezun bulamama gelmektedir.³ Nitelikli insan kaynağı arzı ile talebi arasındaki uyumun sağlanması ise Bologna sürecinde de hedeflendiği gibi öğrencide temel bilgi, beceri ve yeterlikleri ortaya çıkarıcı ve geliştirici bir öğretim programının ve bu programda yer alan derslerin programlarının geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır. İlahiyat öğretim programının ders programlarını ilgili disiplinlerin akademisyenleri ve akademik kurulları geliştirdiğine göre bu akademisyenlerin anabilim dallarının/disiplinlerinin derslerinin programlarını geliştirirken hangi amaç ve muhtevaları belirlediklerinin tespit edilmesi ve bunların üniversitenin işlev/işlevlerine yönelik olduğunun değerlendirilmesi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın problem cümlesiyle doğrudan ilişkili bir çalışma bulunamamakla birlikte problemi dolaylı olarak ele aldığı varsayılan çalışmalar incelendiğinde üniversitenin rolleri ve görevleri⁴, İlahiyat Fakültelerinin program amaçları ve değerlendirilmesi⁵, İlahiyat Fakültelerinin öğrencilerine kazandıracığı yeterlikler⁶, istihdam alanlarının İlahiyat

¹ Cemal Tosun, “Üniversitede İlahiyat: Bilim Teorisi ve Sosyal-politik Temellendirme Açılımlarından Bir Değerlendirme”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2022), 11-24.

² İnanet Aydın, *Akademik Etik* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021), 16.

³ Ahmet Onay, “Yüksek Din Öğretiminde Nitelik veya Amaç Sorunu”, *Yüksek Din Öğretimi*, ed. Z. Şeyma Altın (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 95.

⁴ Ali Rıza Erdem, “Bilgi Toplumunda Üniversitenin Değişen Roller ve Görevleri”, *Yükseköğretim Dergisi* 3/2 (2013), 109-120.

⁵ Ahmet Yiğit, *Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); Rifat Türkel, “İAA Ölçütlerinin 21. Yüzyıl Yeterliliklerini Kazandırma Sürecindeki Etkisi Üzerine Değerlendirme”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (2023), 335-358.

⁶ Mehmet Korkmaz, “Yüksek Din Öğretiminde Nicelikten Niteliğe Geçiş Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yeterliliklerini Belirlemenin Önemi (Yaygın Din Eğitimi Alanı)”, *Yüksek Din Öğretimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 297-313.

programıyla ilişkisi⁷, öğretim üyelerine göre İlahiyat eğitimi⁸, yüksek din öğretiminin nitelik ve nicelik sorunu⁹, İlahiyat eğitiminin odaklanması gereken beceriler¹⁰, Bologna süreci bağlamında İlahiyat programı beceri ve yetkinlikleri¹¹ konularında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda İlahiyat lisans programlarının amaç-muhteva, Bologna bilgi sistemi ve üniversite fonksiyonları ile karşılaştırmalı olarak bir arada incelenmediği ve yoğunluklu olarak doküman analizi tekniğinin tercih edildiği göz önüne alınırsa bu araştırmanın konu ve yöntem alanındaki boşluğu doldurması beklenmekte ve özgün değeri doğrudan ortaya çıkmaktadır.

1. Metodoloji

Bu çalışmada metodoloji, araştırmacıların ilgili araştırma verilerini elde etmek ve işlemek için kullandığı prosedürler olarak tanımlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması desenine göre tasarlanmıştır. Diğer araştırma yöntemlerine kıyasla durum çalışması, araştırmanın hemen öncesinde veya sonrasında değil, veri toplama sırasında sorgulayıcı bir zihin gerektirir.¹² Bu nedenle araştırmada veri toplama tekniği olarak görüşme tekniği tercih edilmiştir. Amaçlı ve koordineli konuşmalar olarak kullanılmaları, katılımcıların yanıtlarını anlamaya, örüntüleri ve temaları tanımaya ve daha fazla veri elde etmeye fırsat sağlamaları nedeniyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında uzman görüşleri (tez danışmanı 2 din eğitimi uzmanı ve bir bilimsel araştırma yöntemleri uzmanı) alınmış, gerekli izin ve düzeltmelerden sonra açık uçlu sorulara nihai şekli verilmiştir. Tüm görüşmeler araştırma sürecinin diğer aşamalarında olduğu gibi bilimsel etik kurallar esas alınarak sürdürülmüş; sistematik, tam ve derinlemesine bilgi edinebilmek ve verilerin sağlıklı bir şekilde toplanmasını sağlamak amacıyla birebir ve yüz yüze yapılmıştır. Bununla birlikte veri toplama sürecinin (19.06.2020-23.09.2020) pandemi dönemine denk gelmesinden dolayı katılımcıların 3'ü soruları yazılı cevaplamıştır. Görüşme yapmayı kabul ettiği halde bunu kayıt altına aldırarak istemeyen 1 katılımcı olmuş, bu katılımcının görüşmesi elle not edilmiştir. Bu yazılı dokümanlar için ise doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Dokümanlar ve görüşme yoluyla elde edilen veriler herhangi bir yorum katılmadan yazıya geçirilmiş, talepte bulunan

⁷ İbrahim Turan, "Türkiye'de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 59-77.

⁸ Ayşe Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

⁹ Mustafa Köylü, "Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi: Nitelik ve Nicelik Sorunu", *Yüksek Din Öğretimi*, ed. Z. Şeyma Altın (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 75-95.

¹⁰ Nurullah Altaş - Celal Büyük, "Öğretmen Yetiştiren Bir Kurum Olarak İlahiyat Eğitiminin Genel Hedefleri Altında Din Eğitimi ve Din Felsefesi Eğitimi İlişkisi (Din Eğitimi ve Din Felsefesi İlişkisi Özel Amaçlara Nasıl Yansımaları?)", *Din ve Felsefe Araştırmaları* 1/2 (2018), 115-131; Nurullah Altaş - Fatma Nur Kalkavan, "Dünün Becerilerini Kullanarak Geleceğe İnsan Yetiştirmek veya Mümkün Olmayanın İmkânını Araştırmak", *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2019), 549-564.

¹¹ Cemal Tosun, "Bologna Süreci ve Gelenek Çerçevesinde Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi", *Yüksek Din Öğretimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2018), 261-271; Remziye Ege - Havva Sinem Uğurlu, "Yüksek Din Öğretiminde Yeniden Yapılanma Tartışmalarına Nereden Başlamak Gerekir: Beceri ve Yetkinlikler Zemininde bir Değerlendirme", *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2019).

¹² Robert K. Yin, *Case Study Research and Applications Design and Methods* (USA: SAGE Publications, 2018), 135.

katılımcılara görüşme kaydı yazılı metin halinde gönderilerek kendilerinden ikinci bir teyit alınmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme yöntemlerinden tabakalı amaçlı örnekleme modeline¹³ göre seçim yapılmış, kriter olarak tarihsel açıdan Türkiye'nin ilk İlahiyat Fakültesinde istihdam edilen her bir bölümdeki her bir disiplinden gönüllü akademisyen katılımcılar belirlenmiştir. Katılımcıların görev aldığı kurum Türkiye'nin ilk İlahiyat Fakültesi olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi¹⁴ hem tarihsel bir geleneğe ve deneyime sahip hem de diğer İlahiyat Fakültelerine eleman yetiştiren öncü nitelikte olması nedeniyle seçilmiştir. Bu kapsamda seçili fakültenin Temel İslam Bilimleri Bölümünden (TİB) 7, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünden (FDB) 8, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünden (İTS) 4 katılımcı olmak üzere toplam 19 akademisyen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ünvan dağılımı ise 17'si profesör, 1'i doçent, 1'i doktor öğretim üyesi şeklindedir. Etik kurallar gereği her bir katılımcıya K1, K2 şeklinde bir kod verilmiştir. Çalışma grubuna ilişkin bilgilerin görseli tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

<i>Katılımcı Kodu</i>	<i>Ünvanı</i>	<i>Bölüm Adı</i>	<i>Disiplin Adı</i>	<i>Katılımcı Kodu</i>	<i>Ünvanı</i>	<i>Bölüm Adı</i>	<i>Disiplin Adı</i>
K1	Profesör	İTS	Türk-İslam Sanatları Tarihi	K11	Profesör	İTS	Türk-İslam Edebiyatı
K2	Profesör	FDB	Dinler Tarihi	K12	Dr. Öğr. Üy.	FDB	Din Psikolojisi
K3	Profesör	TİB	Hadis	K13	Profesör	FDB	İslam Felsefesi
K4	Profesör	İTS	Türk Din Musikisi	K14	Profesör	FDB	Din Sosyolojisi
K5	Profesör	FDB	Felsefe Tarihi	K15	Doç. Dr.	TİB	İslam Hukuku
K6	Profesör	FDB	Din Eğitimi	K16	Profesör	TİB	Kelam
K7	Profesör	İTS	İslam Tarihi	K17	Profesör	TİB	Tasavvuf
K8	Profesör	TİB	Tefsir	K18	Profesör	FDB	Mantık
K9	Profesör	TİB	İslam Mezhepleri Tarihi	K19	Profesör	TİB	Arap Dili ve Belagatı
K10	Profesör	FDB	Din Felsefesi				

¹³ Tabakalı örnekleme, örneklem içerisindeki örneklem olup daha küçük bir örneklem grubu ile basit tipik örneklemeden daha fazlasını temsil eder. Daha detaylı bilgi için bk. Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/1 (2018), 241-242; M. Q. Patton, Nitel Araştırma Ve Değerlendirme Yöntemleri, çev. Mesut Bütün & Selçuk Beşir Demir. (Ankara: Pegem Yayınları, 2018), 240. Bu çalışmada, makalenin teknik sınırlarını aşmamak amacıyla tezin çalışma grubundan kronolojik açıdan ilki olan grup seçilmiştir ve tercih nedeni metinde açıklanmıştır.

¹⁴ Münir Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (1989), 1-28.

Araştırmanın veri çözümlemesi noktasında betimsel ve içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle kayda alınan her bir görüşme titizlikle yazıya dökülmüş, kontrol edilmiş ve MAXQDA 2020 programına aktarılmıştır. Sonrasında veriler okunarak kodlamalar yapılmış, bu kod listesi üzerinden kategori ve temalar geliştirilmiştir. Katılımcıların görüşlerini tekrar incelemek için muhafaza edilen verilere geri dönülmüş ve temaların uyum içerisinde olmasına dikkat edilmiştir.

Bu araştırma için kabul görmüş nitel araştırma yöntemleri kullanılmasına rağmen bulguların geçerliliğinin belirli sınırlardan etkilenebilmesi mümkündür. Bu sınırlar; doğrudan akademisyenler üzerine veri toplamanın planlanması, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması, çalışma grubunun seçimi, araştırma sorusunun genişliği ve makale kapasitesini aşmasından dolayı bir fakültenin tercih edilmesi şeklinde sıralanabilir.

2. Bulgular ve Tartışma

2.1. Amaçlar

Bu bölümde araştırmanın problemi ve amacı doğrultusunda oluşturulan “İlahiyat programında yer alan İlahiyat disiplinleri kendi derslerinde hangi amaçlara ulaşmak istemektedir?” sorusu üzerinden katılımcılardan toplanan verilerin analizi sonucu, elde edilen her bir temaya ait veriler başlıklarıyla ilgili alan yazın, Bologna ders bilgi paketi ve fakülte amaçları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.1.1. Alan Bilgisi Niteliği

İlahiyat Fakültelerinin yetiştirmek istediği mezun profili bu fakültelerin hangi amaçları gerçekleştirmek istediğine bağlı olarak şekillenmektedir. Amaçları gerçekleştirme ise bu fakültelerin kuruluş amaçları ile doğrudan ilintilidir. Açılış gerekçelerinde¹⁵ her ne kadar sayılan niteliklerin kapsamı netleştirilmemesine rağmen yetiştirilmek istenen mezunlarda olması gereken özelliklere odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada amaçlanan niteliklerin tüm İlahiyat Fakültelerinde geçerliliği, niteliklere uygun program yapılanmasının şekli gibi hususlardaki belirsizliklerle karşılaşmakta, bu durum da İlahiyat Fakültelerinin günümüz yükseköğretim sistemindeki meşruiyeti, programları, öğrencileri, mezunları, akademisyenleri temele alınarak yapılan mevcut tartışmaların ortaya çıkmasına ve var olanları da beslemesine vesile olmaktadır. Ev’e göre (2016) bazen tamamen istihdam alanına dönük hale gelen/getirilen İlahiyat Fakülteleri ile ilgili amaçlar netleştirilmediği sürece gerçekleştirilenler birtakım teknik düzenlemeler yapmaktan ileri gidemeyecektir (s. 290). O halde İlahiyat lisans program amaçlarının bir bütün halinde gözden geçirilmesi ve sorunlarının bilimsel verilerle tespit edilip çözüm önerilerinin ortaya konması gerekmektedir.

Katılımcılardan elde edilen veriler incelendiğinde her birinin kendi disiplini çerçevesinde sundukları öğretimle/derslerle belli nitelikleri sağlayan mezunlar

¹⁵ Tevhidi Tedrisat Kanunu, *Resmi Gazete* 63 (03 Mart 1924), Kanun No. 430, md. 4.; Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 222.; MEB Talim Terbiye Dairesi Başkanlığı, “1961 Kararları Fihristi-31 Temmuz 1961, 211 Nolu Karar”, 1961.; Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011), 383-384.; M. Şevki Aydın, “İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu* (Isparta, 16-17 Ekim 2003)-Bildiriler-Müzakereler”, *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları* (Isparta, 2004), 22.

yetiştirmeyi hedefledikleri ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili görüşlerine dayanarak katılımcıların verilerinde göze çarpan ortak hususlardan birinin alan bilgisi hâkimiyeti olduğu görülmüştür. Bu tespiti, Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis disiplininden Katılımcı K3'ün;

Sadece klasik hadis metinlerinin lafız olarak Arapça üzerinden öğretilmesi/öğrenilmesi değil geniş yelpazedeki gelişmeleri, tarihi, kronolojiyi ve yaklaşımları bugünkü şekliyle değerlendirmeleri, bununla beraber iddiaları anlayabilmek, tanıyabilmek, bu geniş malzeme içerisinde öğrencilerin kendilerini konumlandırabilecekleri birikime kavuşmalarını sağlamaya çalışıyoruz

ifadesi örnek olarak gösterilebilir. K3'e benzer olarak Kalam disiplininden K16'nın; *"Kelamın ana kurucu omurgası literatürde var olan ana kelimeler, terimler, kavramlar bunları bilmesi gerekir. Buna yönelik eğitimimizi planlıyoruz"* ve *"Kelam denilince öne çıkan belli başlı isimleri ekol olarak bilmesini arzu ederim"* ifadesiyle sunulan kaynaklar vasıtasıyla alana özgü kavramsal şemasının çizilerek öğrenciler tarafından bilinmesini amaçladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Tasavvuf disiplininden K17'nin; *"tasavvufun özünü ve nasıl bir ilim dalı haline geldiğini kavramaları"*, Arap Dili ve Belagatı disiplininden K19'un, *"Öncelikle İslami terminolojinin ve İslami ilimlerin altyapısını oluşturacak Arapça kelime dağarcığının kazandırılması hedefleniyor"*, İslam Mezhepleri Tarihi disiplininden K9'un; *"Bilgi boyutunda İslam düşüncesini anlamaya yönelik anahtar kurucu bilgileri, her mezhebin doğrularını, güzelliklerini tespit etmeyi esas alarak yürürüz"* ifadeleri de yine bu tema altında değerlendirilebilir.

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi disiplininden K13'ün, fakülte mezunlarının öğretmenlik mesleğini seçtiklerinde özellikle ortaöğretim düzeyindeki *"öğrencilerin anlam arayışındaki Tanrı, ateizm, deizm, kötülük problemi gibi sorularını doyuracak cevaplar verecek düzeye gelmesini hedefliyoruz"* ifadesi ile fakültelerin kuruluş amaçlarında geçen "mesleki bilgisi kuvvetli" ve "problemlere cevap üreten" niteliklere işaret ettiği anlaşılmaktadır. Din Sosyolojisi disiplininden K14; *"misallerle toplumu anlamasını sağlayacağız"* diyerek çalıştığı kurumun toplumsal katkı politikasında yer alan *"bireysel ve toplumsal hayatı etkileyen din alanıyla ilgili konuların öğrenilmesine ve sorunların çözümüne yönelik farkındalığın artırılmasını sağlama"*¹⁶ amacıyla örtüşür bir ifade kullanmıştır. Din Psikolojisi disiplininden K12'nin *"maneviyatın toplum yararına nasıl kullanılabilceği konusunda yeterli donanımına sahip olarak yetiştirmek"* şeklindeki ifadesi de fakültenin bu amacı bağlamında değerlendirilebilir. Din Felsefesi disiplininden K10, kendi disiplini için belirlediği amaçlar arasında *"Öğrencileri din felsefesinin geleneksel ve çağdaş kaynaklarıyla tanıştırmak bu alandaki temel konuları ve sorunları anlama, irdeleme ve değerlendirme yeteneğini kazandırma"* yı ifade ederek alan bilgisi niteliğine atıfta bulunmuştur. Felsefe Tarihi disiplininden K5'in; *"Bu konularda temel eserlerin şu olduğunu ve bunun üzerine ne katıldığını anlamak için ikinci en iyi eserler nelerdir onları kazandırmak"* şeklindeki ifadelerinden disipline ait temel ve yardımcı eserler bilgisine sahip öğrenciler yetiştirme amacı anlaşılabilir.

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü katılımcılarının görüşleri incelendiğinde alan bilgisi niteliği teması altında *"eski harfli tarihi ve edebi metinleri okuma ve yorumlama becerisi"*

¹⁶ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, "Vizyon ve Misyonumuz", (Erişim 15 Eylül 2023).

kazandırmak” (Türk-İslam Edebiyatı, K11), “baştan sona temel kaynaklardan başlayarak çağdaş araştırmalara varıncaya kadar ortaya konan bilgi birikimini öğrencilere ulaştırmayı ve kavratmayı hedefliyoruz” (İslam Tarihi, K7), “öğrencilerimize mesleki hayatlarında dini musiki formlarını nasıl uygulayabilirler, cemaate ve ibadetlerine nasıl şevk verebilirler, onları camiye nasıl zevkle getirirler... Mesleki açıdan vaaz nasıl etkili yapılır bunun yollarını gösteriyoruz” (Türk Din Musikisi, K4) ifadeleri alıntılanabilir.

Bologna bilgi sistemindeki İlahiyat lisans programı¹⁷ incelendiğinde bu disiplinlerin bünyesinde verilen derslerin amaçları ile katılımcıların zikrettiği amaçların büyük oranda örtüştüğü göze çarpmaktadır. Daha detaylı temas etmek için bu amaçlar tablolaştırılmıştır.

Tablo 2. İlahiyat Disiplinlerinin Bologna Sistemindeki Amaçları

Bölüm Adı	Disiplin Adı	Bologna Amaçları
TİB	Hadis	<ul style="list-style-type: none"> - Hadislerin oluşum ve gelişim sürecini tarih ve usul açısından anlamak - Kaynak metinlerden hareketle hadis literatürünün yıllar ve çağlar içerisinde gelişen özelliklerini ele almak - Hadis tespitinin temel kavramlarını ve kaynaklarını dikkate alarak konu merkezli hadis okumalarını yapmak ve bu konularla ilgili hadis literatürünün tanıtmak - Hadis literatürünün çeşitli türlerini öğrenmek ve seçilmiş temsili metinler üzerinden hadis eserlerinin tarihsel arka planını tanımak
	Kelam	<ul style="list-style-type: none"> - Kelam ilminin gelişim sebeplerini, ortaya çıkış sürecini araştırmak - Bazı önemli Kelam âlimlerinin ve onların görüşlerinin tahlilini yapmak - Öğrenciye Kelam ilminin temel öğretisini öğretmek ve onları karşıt eğilimlere karşı savunabilmesini sağlamak - Öğrencileri Kelamın ilerlemiş konularıyla donatmak
	Tasavvuf	<ul style="list-style-type: none"> Tasavvufun İslam düşüncesindeki yerini, dini, felsefi, edebi ve kültürel alandaki etkisini kavradıktan sonra diğer dinlerdeki tasavvuf kültürleri ile bağlantısını değerlendirebilecek bir bakış açısı kazandırmak ve elde edilen bilgilerin güncel konularda kullanılmasını sağlamak, yaşanan bölgenin ve yakın coğrafyadaki tarihsel sürecin sosyo-kültürel alanda süregelen etkinliği incelemek
	İslam Hukuku	<ul style="list-style-type: none"> - Öğrencilerin İslam hukukunun temel ve yardımcı kaynaklarını, hukuki usulün oluşum ve gelişim sürecini, temel kaynaklardan hüküm verme yöntemlerini anlamasını sağlamak - Öğrencilere ceza, borç ve miras hukukunun gerekli temel ilkelerini ve teorisini kazandırmak ve ilgili teknik hukuk kavramları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak - Öğrencileri uluslararası Müslüman hukukunun genel ilkeleriyle tanıştırmak; adli işlem/işlemler hukukunun temel

¹⁷ Ankara University, “Course List and Crediting”, *Divinity* (Erişim 03 Ekim 2023).

	ilkelerini açıklamak ve onların sağlam ve tutarlı bir çözüme ulaşma, doğru tutum alma konusunda kendilerine güven duymalarına yardımcı olmak
Arap Dili ve Edeyatı	Arap Dili Edeyatının tarihsel gelişim sürecini tanıtmak
İslam Mezhepleri Tarihi	- Öğrencinin ilk dönem ve yaşayan dini-siyasi İslam mezhepleri hakkında genel bilgi sahibi olabilmesini, dini çeşitlilik konusunda objektif bir yaklaşım benimsemesini ve kolektif yaşam kültürüne katkıda bulunmasını sağlamak - Mezheplerin söylemlerini, önde gelen profillerini ve zihniyetlerini tipolojikleştirmek
Tefsir	Kur'an-ı Kerim'in bireysel, ailevi ve toplumsal ahlâk konuları ve kıssaları hakkında ilgili kitap ve tefsirlerden yola çıkarak bilgi vermek
İslam Felsefesi	- İslam Felsefesinin teorik temellerini öğretmek - Rönesans'tan çağdaş felsefeye uzanan dönemde ortaya çıkan filozofları ve felsefi akımları çoğu zaman metne atıfta bulunarak öğrencilere tanıtmak; düşünce ve akımlar arasındaki yakınlık ya da karşıtlıkları tanımlamak; tartışılan konuların teoloji açısından boyutlarını ve sonuçlarını tespit etmek ve bu düşüncelerin günümüz sorunlarına cevap olup olamayacağını tartışmak
Din Sosyolojisi	Dini gruplaşmaların yanı sıra din ve toplum ilişkileri, sosyal doğa ve dini inanç, ibadet ve uygulamalardaki değişimlere ilişkin bilgi, beceri ve tutumların geliştirilmesi
Din Psikolojisi	Dini duygu, düşünce ve davranışları araştırmak
Mantık	Bilim ve felsefe için bir yöntem ve araç olan mantığın tarihsel gelişimi ile birlikte doğruluk düşüncesi ve tutarlı ifadeleri vermek
Din Felsefesi	- Sistematik Kelamdan farklı olarak temel dini kavram ve problemlerin rasyonel olarak gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceği konusunda öğrencilerin analiz kapasitesine sahip olmalarını sağlamak - Birincil ve ikincil kaynakların öğrenme ve kullanım yöntemlerini göstermek
FDB	- Din eğitiminin alanını, amaçlarını, içeriğini ve tekniklerini bilerek özgün din eğitimi programlarını değerlendirmek - Yaygın ve aile din eğitiminde sorunlu alanların belirlenmesi, din eğitimi terminolojisinin gerekliliğinin tartışılması - Laik ülkelerin din eğitimi modellerinden örnekler verilmesi - Din hizmetlerinde iletişim ve danışmanlık tekniklerini tanıyarak, etkili uygulama ilkelerini öğrenerek en verimli düzeyde iletişim ve danışmanlık sağlamak - Öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanabilecekleri öğretim ilke, strateji, yöntem ve teknikleri konusunda bilgi ve beceri kazandırmak

	<ul style="list-style-type: none"> - Kullanılacak özel öğretim yöntemlerine ilişkin temel bilgi ve becerileri kazandırmak - Öğretmen adaylarının dinlerin öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikleri tanımaları; bilgi beceri tutumunu kazanmak/geliştirmek; - Müfredat ve ders kitaplarını eğitimsel yaklaşımlara göre değerlendirmelerini sağlamak - İslam eğitim tarihinin temel özelliklerini bilmek ve İslam öncesinden medreselerin son dönemine kadar olan süreci pedagojik açıdan değerlendirmek - Eğitimde ölçme ve değerlendirmenin öneminin farkına varmalarını, ölçme ve değerlendirme ile ilgili temel kavramların tanıtılması ve ölçme sürecinde gerekli becerilerin kazandırılmasını sağlamak
Felsefe Tarihi	<ul style="list-style-type: none"> - Öğrencilere felsefenin ne olduğunu, alanları ve konularını tanıtmak, - Antik Yunan Felsefesi ve Ortaçağ Felsefesi olarak adlandırılan dönemlerdeki filozofların yaşamları ve kültürleri bağlamında bakış açılarını sunmak, aynı zamanda bu düşünceler arasındaki yakınlığı veya zıtlığı belirtmek, - Felsefenin yapısını ve işlevlerini sorgulayarak öğrencilere yaşamlarında edindikleri ve aktaracakları bilgilere ilişkin eleştirel bir bakış açısı kazandırmak, onların karşılaşacakları sorunlara ve özellikle de hayatlarına dair eleştirel bakış açısına sahip olmayı sağlamak - Rönesans'tan çağdaş felsefeye uzanan dönemde ortaya çıkan filozofları ve felsefi akımları çoğu zaman metne atıfta bulunarak öğrencilere tanıtmak; düşünce ve akımlar arasındaki yakınlık ya da karşıtlıkları tanımlamak; tartışılan konuların teoloji açısından boyutlarını ve sonuçlarını tespit etmek ve bu düşüncelerin günümüz sorunlarına cevap olup olamayacağını tartışmak
Dinler Tarihi	<p>Dinler hakkında temel bilgilerin verilmesi, dinlerin temel ilkeleri ve terimlerinin anlatılması, dinlerin objektif bir şekilde anlatılması</p>
Türk-İslam Edebiyatı	<ul style="list-style-type: none"> - Yüksek din eğitimi öğrencilerine Türk-İslam edebiyatının tanımını ve kapsamını öğretmek - Alanın temel kavram ve yöntemlerini tanıtmak - Din kavramının tarihsel süreç içerisinde kesinleşen anlamlarını fark etmelerini sağlamak
İslam Tarihi	<ul style="list-style-type: none"> - Post-apostolik halifeliğin ortaya çıkışından Abbasi döneminin sonuna kadar İslam coğrafyasının siyasi, askeri, dini ve kültürel yapısını öğretmek - Abbasiler, Samaniler, Eyyubiler, Memlükler ve Endülüs'ün siyasi, sosyal ve kültürel tarihi hakkında bilgi vermek - İslam medeniyetinin kaynaklarının inanç, düşünce, sanat, kurum ve değerlerinin kökenlerini, onu diğer medeniyetlerden ayıran temel özelliklerini öğretmek, öğrencilere dünya

İTS	medeniyetleri arasındaki konumu ve günümüzdeki yansımaları hakkında genel bir bakış kazandırmak
	<ul style="list-style-type: none"> - Bazı araştırmacıların yaptığı tanımlar hakkında bilgi sahibi olmak ve sanat eserinde bulunması gereken özellikleri öğretmek - İslam'ın sanata ve estetiğe bakışını anlamak. İslam bağlamında İslam lehinde ve aleyhinde delil olarak kullanılan hadisleri bilmek ve bu konuda farklı görüş ve uygulamaların olduğunu öğretmek - İslam'ın eski uygarlıkları, şehirleri, tarihi eserleri ve arkeolojik görünümünü hakkında bilgi sahibi olmak - İslam sanatının karakterini ve doğasını tanımak - İslam sanatının gelişimini etkileyen faktörleri öğretmek - Peygamber döneminden itibaren bu dönemlerin genel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak - Hulefâi Râşidîn, Emeviler, Endülüs Emevileri, Gazeliler, Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı dönemi sanat ve mimarisinin önde gelen mimari eserlerini öğretmek
Türk-İslam Sanatları Tarihi	
Türk Din Musikisi	<ul style="list-style-type: none"> - Yarının din görevlilerinin müzik ve ses eğitiminden geçmelerinin önemini anlatmak - Ezan ve Kur'an okuma ve uygulamaları gibi dini musikide ses güzelliği unsurunun nasıl kullanılacağı hakkında bilgi vermek - İmamlıkta 15 makam ile ilgili uygulamalar ve Ezan okunması ve sesin kullanımı ile ilgili formasyon kazandırmak

Tablodaki amaçlara göre disiplinlerin, öğrencilerinin alanlarıyla ilgili temel bilgilere sahip olan ve bu bilgileri kişisel ve mesleki hayatlarında kullanabilen bireyler yetiştirmeyi hedefledikleri anlaşılmaktadır. Bu da Bologna sürecinde lisans düzeyi öğretiminde öğrencilere kazandırılması öngörülen; alanının temel bilgileri ile donanmış olma, mesleğini profesyonel bir şekilde icra edecek bilgi ve beceriyi kazanma, bilgi ve düşüncelerini muhataplarına anlatabilme, argümanlar geliştirme, sorulara cevap verip problemlere çözümler üretebilme bilgi ve becerilerini kazandırma şeklinde öngörülen nitelikler ile eşleşmektedir.¹⁸ Aynı zamanda bu amaçların Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bologna bilgi sistemi ile benzerlik göstermesi katılımcıların bu konudaki farkındalıklarını ortaya koymasından önemlidir. Ancak bu tespit yapılırken Bologna sistemindeki program bilgilerinin sorumluluğunun akademisyenlerde olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir.

İlahiyat Fakülteleri, eğitim faaliyetlerine başladıkları andan itibaren Cumhuriyet ideolojisinin üzerine kurulduğu yeni fikri ve siyasi yapıdan dolayı hem muhafazakâr hem de dine biraz daha mesafeli olan kesimler tarafından hep bir güven sorunuyla karşı karşıya kalmışlar, çağın getirdiği birçok meseleyi çözmek ve özellikle toplumdaki yanlış olumsuz algılarla mücadele etmekle sorumlu tutulmuşlardır.¹⁹ Bu süreçte İlahiyat Fakülteleri dini bilgi üretme ve yayma anlamında önemli bir mesai harcamış, akıl dışı ve

¹⁸ İlyas Çelebi - Hayrettin N. Güdekli, "AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye'de İlahiyat Öğretimi: Kelam Örneği", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 19-21.

¹⁹ H. Mehmet Günay, "İlahiyat Fakültelerinin Ülkemizin İlimi Hayatına Katkıları Üzerine Bazı Düşünceler", 120. *Yılında İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Çalıştayı*, ed. Ahmet Bostancı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 141.

kontROLSÜZ bilgi yerine doğru ve güvenilir bilimsel kaynaklarla (tez, makale, bildiri, eser vs.) öğrencisine gerekli donanımı ve yeterliliği edindirme gayesi edinmiştir.²⁰ Ancak Çelik'e göre (2015) tarihsel bilginin ağırlıklı bir yere sahip olduğu İlahiyat müfredatında bu bilgilerin aktarımından ziyade fıkıh gibi tarihi form ve içerikle gelişen bazı derslerin yeni sosyal problemler ve kültürel olgularla nasıl güncelleneceği sorunu karşımıza çıkmaktadır (s.85). Sadece bilgi sahibi olmanın yetmediği, bu bilgiyi işleme ve kullanma becerisinin de ön plana çıktığı bir çağda yaşadığımız aşıkârdır. O halde mevcut klasik dini bilgi birikimine hakim olup yaşanan çağın diline uyarlayabilen ve bunları kişisel ve mesleki hayatlarında kullanabilen İlahiyat mezunları yetiştirmek nasıl mümkün olacaktır/olmalıdır? Nitekim bugün İlahiyat mezunlarının din hizmetlerini yürütebilecek donanımına sahip olarak yetiştirilemediği tartışmaları yapılmakta, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) İlahiyat mezunlarının istihdamında ciddi problemler yaşaması ile bu tartışmalar gündemde tutulmaktadır. Kaya'ya göre (2004) bunun en önemli iki nedeni öğrenciler "özel yetenek sınavı" gibi bir sınavla fakülteye kabul edilmediği için din hizmetlerinin gerektirdiği yetkinliklere sahip olamamaları ve İlahiyat lisans programının teori ile pratiği dengeleyememesidir (s.227). Taştekin (2013) tarafından İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yürütülen çalışmada öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelerin kendilerini ileride yapmayı düşündükleri mesleğe hazırlama noktasında birçok etken sıralanmış, onlardan birini de teorik bilgilerin pratiğe dönüştürülme noksanlığı olarak zikretmişlerdir (s.178). Bu problemin kendince çözümüne yönelik düzenlendiği hizmet öncesi ve içi eğitimlerle DİB, bünyesindeki personelini istenen seviyeye getirmeye çalışmaktadır.²¹ Yine İlahiyat mezunlarının öğretmen olarak atandığında özellikle Arapça bilgisi gerektiren derslere girme isteğinde olmamaları yaşanan problemlerden biridir.²² Bu gibi durumlar İlahiyat müfredatlarında bazı değişikliklerin yapılmasına vesile olsa da istihdam alanlarına yönelik yapılandırma ve bölümlendirme gibi tartışmaların güncelliğini korumasına engel olamamıştır.²³ O zaman şöyle bir noktaya varılmaktadır; istihdam edilen kurumlar İlahiyat mezunlarını yeterli donanımda görmüyor ve bunu eğitimlerle telafi etmeye çalışıyorsa İlahiyat Fakülteleri sunduğu derslerle mesleki/alan bilgisi niteliğini haiz mezunlar verememektedir. Peki, bu durum tüm İlahiyat Fakülteleri için geçerli midir, fakültelerin belirlediği amaçlar gerçekleşiyor mu, daha doğrusu meslek edindirme gibi bir amacı varsa hangi mesleğe göre birey yetiştiriyor/yetiştirebiliyor mu/yetiştirmeli midir? Bu amaç akademinin meslek yetiştirme fonksiyonunu karşılamakta mıdır? Cevaplarının belirsizliğini koruduğu sorulara bir başlangıç noktası seçilecekse, yolu İlahiyat eğitiminin bir meslek eğitimi olup olmadığını netleştirmekten geçmektedir.²⁴

²⁰ Ömer Kara, "Tebliğ Müzakeresi", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? -Sorunlar ve Çözümleri-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 109.

²¹ Saadetin Özdemir, "Diyanet Hizmetleri Açısından İlahiyat Fakültesi Program(lar)ı", *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018), 8.

²² Adnan Demircan, "İlahiyatların Mevcut Durumu, Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *120. Yılında İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Çalıştayı*, ed. Ahmet Bostancı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 152-153.

²³ Ayşe Zişan Furat, "Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliği", *Marife* 12/1 (2012), 109.

²⁴ Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk.Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*.

2.1.2. Entelektüel Nitelikler

Bireyi ve toplumu bir bütün olarak şekillendirmede hayati bir rol oynayan yükseköğretim kurumları, seçilen çalışma alanında bilgi edinme fırsatı sunmanın yanında kişisel ve entelektüel gelişim için de bir platform görevi görmektedir.²⁵ Bu doğrultuda öğrencilerin ilgi alanlarını keşfetmesine, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine ve entelektüel söylemlerde bulunmasına katkı sağlamaktadır. İlahiyat Fakülteleri de, öğretim programlarında yer alan dersler ile sosyo-ekonomik ve kültürel şartların gerektirdiği kültürel mirası değerlendirebilme, hayatı yorumlayabilme, olgulara Kur'an referanslı bakabilme, genel bir tarih ve kültür bilincine sahip olabilme, hayat boyu öğrenme alışkanlığı sergileyebilme gibi temel nitelikleri kazandırmayı amaçlamaktadır.²⁶ Bu nitelikler aynı zamanda yüksek seviyeli din uzmanlarını yetiştirmenin de ana unsurlarını teşkil etmektedir.

Katılımcıların İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin alan/alanlar bilgisi niteliğinin yanında birtakım entelektüel²⁷ niteliklere sahip olmasını öngördüğü ortaya çıkmıştır. Konuya ait görüşler, bölümlere ve disiplinlere göre sınıflandırılarak Tablo 3'te görselleştirilmiştir.

Tablo 3. Disiplinlerin Amaçlarındaki Entelektüel Niteliklere Ait Katılımcı Görüşleri

Bölüm Adı	Disiplin Adı	Katılımcı Görüşleri
TİB	Tefsir	"bilime iştiaklı zihinleri kazandırarak..." (K8)
	Tasavvuf	"...manevi yönden insanların ihtiyaçlarına cevaplar aranmakta ve bunların da sağlıklı bir din anlayışı zemininde çözümlenmesi amacı güdülmektedir" (K17)
	Kelam	"...öğrencide mümkünse merak ve ihtiyaç içgüdüsünü yani bunun bir ihtiyaç olduğunu, bu ihtiyacı karşılamazsa bir tarafının eksik olacağını hissettirdiğiniz zaman zaten ders başarılı olmuştur" (K16)
	İslam Hukuku	"Entelektüel açıdan bir ufuk oluşsun diye uğraşyoruz", "Kişisel düşünmeyi de geliştirmeye çalışan bir eğitim vermeye çalışıyoruz" (K15)
	İslam Mezhepleri Tarihi	"Bu disiplin duygu boyutunda ötekileştirmenin anlamsız hem İslam'a hem akla aykırı olduğunu ortaya koymaya çalışır" (K9)
	Mantık	"Bizim asıl amacımız mantıklı, tutarlı, ilkeli düşünmeyi benimsetmek. Yani hem bilimsel bilgileri benimsetme hem de yeni bilgi elde ederken akıl yürütme metotlarını doğru bir şekilde kullanma becerisi istiyoruz", "Öğrenciler daha metotlu, daha sistemli, daha planlı olsun istiyoruz", "Mantık öğrenen biri hem mantıklı düşünmeli hem mantıklı konuşmalı hem de mantıklı yazmalı ve bunu hayatının bütününe yansıtmalıdır" (K18)

²⁵ Thorstein Veblen, "The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men", *The American Historical Review* 24/4 (1919), 714.

²⁶ Mustafa Öztürk, "İlahiyat'ın Adı ve Amaçları", *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümleri*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 47.

²⁷ Bu çalışmada entelektüel kavramı, mantıksal ve soyut düşünme yetisini üst düzeyde kullanan ile bilim ve sanat alanında öncü olan anlamlarında kullanılmıştır. Kavramla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yüksel Şengül, "Foucault ve Cabiri'de Entelektüel Özne", *Hafıza* 4/1 (05 Temmuz 2022), 71-85.

FDB	Din Sosyolojisi	“biz burada onun ufkunu açmaya çalışacağız...” (K14)
	Din Psikolojisi	“Ana bilim dalımızın hedefleri arasında ilk olarak öğrencilere bilimsel bir düşünüş kazandırmak var” (K12)
	Din Felsefesi	“Öğrencilere din felsefesi nosyonu kazandırarak dini konulara felsefi açıdan bakmalarını sağlamak”, “Din felsefesinde edindikleri birikim ve bakış açısıyla felsefi ve dini disiplinlerle analitik ve bütüncül bir ilişki kurmak” (K10)
	Din Eğitimi	“amaçlarımız arasında dini öğretmeyi sevdirmek...” (K6)
	Felsefe Tarihi	“...bir karşılaştırma yapabilmelerini sağlayabilmek, analitik düşünme, bir meseleyi enine boyuna nasıl ele alacaklarını gösterebilmek ve nihayetinde eleştirel hem kendi zaviyelerinden hem de başkasını anlama açısından bir ufuk oluşturmak”, “...bu dersin lüzumunu hissettirmek, bu dersi sevdirmek... onların düşünsel anlamda gelişmesine yardım edebilmek” (K5)
	Dinler Tarihi	“biz daha çok anlamaya, din olgusunu ve inanma ihtiyacını tarihsel süreç çerçevesinde anlamlandırmaya çalışıyoruz” (K2)
İTS	Türk-İslam Edebiyatı	“öğrencide dil ve edebiyat zevkinin oluşmasına yardımcı olmak” (K11)
	Türk Din Musikisi	“Temel musiki bilgilerinin yanında sanatsal duyarlılığı, sanat aşkını, bir işi yaparken aşk ile yapmayı vermeye çalışıyoruz” (K4)

Tablodaki ifadelerden anlaşılacağı üzere katılımcılar; bilimsel zihniyet sahibi, manevi sorunlara sağlıklı bir din anlayışı çerçevesinde cevap veren, din adına insanları ötekileştirmeyen, dinin eğitici rolünü üstlenen, tarihsel çerçevede dini anlamlandıran, dil, edebiyat ve sanat zevki bulunan öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Katılımcıların bir kısmının (K2, K5, K8, K10, K12, K14, K15, K18) bilimsel düşünmeye vurgu yapmaları, fakültelerin kuruluş amaçlarında geçen “*düşüncesinde ihatalı din adamları yetiştirme*” yönünde belirlenen bir amaç olarak yorumlanabilir. Ankara Üniversitesi Bologna sisteminde İlahiyat Fakültesi lisans düzeyi program amaçlarında “*bilimsel düşünce yapısına sahip uzman yetiştirme*” doğrudan geçmektedir.²⁸ Bununla birlikte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi güncel vizyon-misyon ve amaç-hedefler arasında “bilimsel düşünüş sahibi” niteliği doğrudan yer almamakla birlikte “*...üstün nitelikli yetkin ilahiyatçılar ve ilahiyat bilim insanları yetiştirmek*” ifadesi, dolaylı olarak bu kapsamda değerlendirilebilir. Buna rağmen programdan mezun olanların günceli takip edip yeni yaklaşımları doğru algılayabilen, yorum yeteneği gelişmiş ve sorun çözebilen yani bilimsel süreç becerisine sahip olma niteliğine erişemedikleri mevcut tartışmalar arasında canlılığını korumaktadır.²⁹

Katılımcıların bir kısmının (K5, K6, K9, K11, K14, K16) öğrencilerin meraklı, bilgi eksikliklerini tamamlamaya istekli, başkalarının duygularına duyarlı, dil-edebiyat ve sanat alanlarında bir hassasiyete sahip olmalarını amaçladıkları görülmüştür. Bu pencereden bakıldığında duyguların esas sebeplerini anlayarak karar almada duyguları

²⁸ Ankara University, “Goals”, *Divinity/ Description of Program* (Erişim 21 Eylül 2023).

²⁹ Ahmet Yaman, “Tebliğ Müzakeresi”, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümleri*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 71.

yönetebilme becerisi olarak bilinen *duygusal zekâ*³⁰ kavramı akla gelmektedir. Duyguların hayattaki rolünü ve bunların davranışları, ilişkileri ve başarıyı nasıl etkileyebileceğini araştıran Daniel Goleman'ın aynı isimli kitabında kavram, bireylerin kendi duygularını tanımasına ve yönetmesine, aynı zamanda başkalarının duygularını anlamasına ve etkilemesine olanak tanıyan bir dizi beceri olarak tanımlanmıştır.³¹ Duygusal zekânın IQ'dan daha güçlü bir belirleyici olduğunu savunan Goleman, bu zekânın yetilerini; kendini harekete geçirme ve başkasının yerine koyabilme, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme, dürtüleri kontrol edebilme, umut besleme olarak sıralamakta ve bu yetilerin öğretmeye zahmet edilirse çocukluk döneminden itibaren öğrenilip geliştirilebileceğini dile getirmektedir.³² Bu yönüyle bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme süreci olarak tanımlanan eğitimin ilgi alanına girmektedir.³³ Beşikten mezara kadar devam eden ve ömrün tamamını kuşatan din öğretimi için de aynı şey söz konusudur.³⁴ İlahiyat Fakültelerinin kuruluş amaçları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin vizyon-misyon ve amaç-hedefleri ve fakültenin Bologna ders bilgi paketi göz önüne alındığında bireysel-mesleki hak ve sorumluluklar konusunda yeterli bilince sahip olma, birlikte yaşama kültürünü geliştirme, toplumun gerekleri doğrultusunda öncülük/rehberlik etme, pedagojik şahsiyet kazandırma, genel bir tarih ve kültür bilincine dayalı olarak ilahiyat alanında temel bilgi, zihniyet ve yaklaşıma sahip olma ve hayat boyu öğrenme alışkanlığı sergileyebilme³⁵ amaçları duygusal zekayla anlamlı bir ilişkide görünmektedir. Ancak teoride yazılıp çizilenlerle pratikteki uygulamaların birbiri ile örtüşüp örtüşmediğini inceleyen çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu minvalde ilk olarak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kendilerini bilgi, beceri, karakter ve metaöğrenme boyutlarında ne kadar yeterli gördüklerini araştıran İder ve İpek'in (2023) çalışması anılabılır.³⁶ Araştırmacılar; katılımcıların kendilerini çok iyi düzeyde yeterli gördüğü alt boyutları bilgi boyutunda "kişisel finans, sosyal sistem, biyoenerji", beceri boyutunda "iletişim, iş birliği öğrenme"; karakter boyutunda "ahlak", metaöğrenme boyutunda "düşünce yapısı" olarak sınıflandırmış, bu boyutların İlahiyat fakültesi mezunlarının toplumsal ve bireysel beklentileri karşılayabileceklerine ve temsil yeteneği açısından mesleki işlevlerini etkili bir biçimde yerine getirebileceklerine işaret ettiğine dikkat çekmişlerdir. Yine başka bir çalışmada bireyin kendisine yönelik düşünce yönünü oluşturan, yaşam boyu devam eden ve insanlarla iletişimden/duygu ve düşüncelerle diyaloglardan ortaya çıkan benlik kavramı, Sağlam ve Sakınmaz'ın (2023) çalışmasında İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencileri üzerinden değerlendirilmiştir.³⁷ Nicel

³⁰ Şebnem Aslan, "Öğrenen Organizasyonlarda Duygusal Zeka Kavramı", *Seçuk İletişim* 3/3 (2004).

³¹ Remziye Ege, "Duygusal Zeka ve Din Öğretimi: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zeka Gelişimi İlişkisi", *Dini Araştırmalar* 15/40 (2012), 47-64.

³² Daniel Goleman, *Duygusal Zeka* (İstanbul: Varlık Yayınları, 2011); Sema Yılmaz, "Yalnızlık Hissi ve Duygusal Zekâ İlişkisi: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme", *Eskiyeni* 50 (2023), 733.

³³ Özcan Demirel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri- Öğretme Sanatı* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 6.

³⁴ Bayramali Nazıroğlu, "Din Eğitiminde Temel Kavramlar ve Bireyselleşme", *Din Eğitimi*, ed. İbrahim Turan - Bayramali Nazıroğlu (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 27.

³⁵ Ankara University, "Summary of Program Outcomes", *Divinity/ Description of Program*, ts. (Erişim 21 Eylül 2023).

³⁶ Saadet İder - Fatih İpek, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Becerileri Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2023), 183-203.

³⁷ İsmail Sağlam - Züleyha Demir Sakınmaz, "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Benlik Algıları ve Yetkinliklerinin Değerlendirilmesi", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 17 (2023), 355-377.

bir desenle yürütülen araştırma, öğrencilerin psikolojik, fizyolojik, duygusal ve öğrenci olarak kendilerini nasıl tanımladıklarını tespit etmeye çalışmıştır. Bedensel benlik algısının cinsiyete göre farklılık gösterdiği, değer yargılarının oluşumunda ahlakın temel alındığı, problemlili/olumsuz/sorunlu davranışların arkasında yatan asıl sebebin eksik özgüven ve düşük benlik saygısı olduğu, ideal benlik ile dini değerler arasında önemli bir etkileşim bulunduğu araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. Araştırma, öğretmen yetiştiren fakültelerde öğretmen adaylarının, benlik ve mesleki benlik saygılarını geliştirecek grup çalışmalarının yapılmasının önemini vurgulayarak sonlandırılmıştır. Bu da İlahiyat Fakültelerinin amaçları arasında geçen duygusal niteliklerin gerçekleştirilmesinde benlik algısının hesaba katılması gerektiğini göstermektedir.

Sosyal bir varlık olan insanın benlik algısı kadar öteki algısı da toplumda yaşama kültürünü şekillendirmektedir. Bu öteki algısının akademik etkinliğin bir özelliği olduğunu belirten Kaya'nın çalışmasında (2023) bilginin üretildiği ve aktarıldığı kurumlar olan İlahiyat Fakültelerindeki akademisyenlerin ötekileştirme tutum ve pratikleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemleriyle desenlenen araştırma, bu tutum ve pratiklere geleneksel ve yenilikçi olarak sınıflandırılabilir anlayışların yön verdiğini, hem gelenekselcilerin hem yenilikçilerin sergiledikleri söylem ve pratiklerle birbirlerini ötekileştirdiğini ortaya çıkarmıştır.³⁸ Her ne kadar düşünsel anlamda farklılıklar yaşansa da akademik iklimde farklılıkları bilimsel olarak değerlendirmek ve birer zenginlik olarak kabul etmek makul olan yoldur. Bu çalışmada da katılımcılar tarafından (K2, K5, K9) ötekileştirmenin İslam'a ve akla aykırı olduğu ve öğrencilerde ötekini anlama misyonunun amaçlandığı belirtilmiştir.

2.2. Muhteva

Bu bölümde araştırmanın problemi ve amacı doğrultusunda oluşturulan “Hangi İlahiyat disiplini belirlediği amaçlara hangi muhtevayla ulaşmak istemektedir?” soruları üzerinden katılımcılardan toplanan verilerin analizi sonucu, alt kod ve kodlara, buradan da “Disiplinlere Özgü Muhteva” kategorisi elde edilmiştir. Bununla birlikte makalenin teknik sınırlarını aşmamak amacıyla elde edilen alt kodlara yeni başlıklar açılmaksızın ilgili kategori altında değerlendirilmiştir.

Müfredatla ilgili çalışmalar incelendiğinde eğitim amaçlarının ifade edilmesinden sonra sıra bu amaçları ortaya çıkaracak muhtevanın yani neyin öğretilceği sorusuna cevap aramaya gelmektedir. Önceden belirlenmiş amaçlara ulaştıracak konu içeriğinin/muhtevanın; öğrencilerin bilişsel, sosyal ve psikolojik boyutlarına hitap etmesi, onlara olabildiğince bilgiyi keşfetme ve gerçek dünyayla ilişkilendirme fırsatları sunması gerekmektedir.³⁹ Bir içerik; hedef davranışlarda tutarlı, çağdaş, bilimsel, sanatsal ve felsefi bilgi donanımlı, öğrencinin hazırbulunmuşluk düzeyine uygun, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora ve birbirinin önkoşulu olacak şekilde düzenlenmelidir.⁴⁰ Bu ilkeler her eğitim düzeyinde olduğu gibi İlahiyat Fakülteleri programları için de geçerlidir. Dolayısıyla programda yer alan İlahiyat disiplinlerinde görevli akademisyenlerin kendi dersleri için tercih ettiği muhteva önemlidir.

³⁸ Abdüssamet Kaya, “İlahiyat Fakültelerinde ‘Öteki’ ile İlişkilerin Sosyolojisi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023), 823-858.

³⁹ Allan C. Ornstein - Francis P. Hunkins, *Curriculum: Foundations, Principles, and Issues* (New York: Pearson, 2018), 234.

⁴⁰ Veysel Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 130.

2.2.1. Disiplinlere Özgü Muhteva

Katılımcılardan TİB bölümü Hadis disiplininden K3, derslerinin muhtevalarını genel hatlarıyla hadislerin metinleşme ve literatürleşme sürecinin klasik ve çağdaş kaynaklarla ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi olarak belirlediğini ifade etmiştir. Arap Dili ve Belagatı disiplininden K19, muhtevada İslami ilimler içerikli metinler seçtiğini “*Biz bu muhtevada ağırlıklı olarak İslami terminolojiyi ön plana çıkarmaya çalışıyoruz. Ama bunun yanında edebi zevkin öğrenciye aktarılması için klasikleşmiş birtakım kitaplardan okumalar da yaptırıyoruz*” şeklinde açıklamıştır. İlaveten K19, bu klasik metinlerin yanında Cahiliye dönemi kutsal metinleri olarak bilinen “Muallaka-i Seb” i seküler olarak nitelendirmiş ve bu metinleri öğrencilerin Arap aklını daha iyi anlayabilmesi için bilmesi gerektiğini düşündüğünü belirterek muhtevaya yerleştirdiğini söylemiştir. “*Bizim aslında üst sınıflarda da Arap Dili ve Edebiyatı derslerimiz var. Biz burada İslami metinlerle ve edebiyatın seçkin örnekleriyle öğrencileri buluşturmaya çalışıyoruz. Arap aklını anlayabilmemiz için bu tür metinleri referans almamız lazım*” şeklinde gerekçesini de ortaya koymuştur. Tasavvuf disiplininden K17, lisans programı 3 ve 4.sınıflarda Tasavvuf I ve II derslerinin muhtevalarında “*ilk dönemden itibaren tasavvufun ilim dalı olma sürecini, ele aldığı temel meseleleri, problematik felsefi nazariyeleri ve sistemleşmiş kurum olan tarikatları*” sunmakta olduğunu ifade etmiştir. Seçmeli derslerden birinin muhtevalarını Kelam disiplininden K16, “*Derslerden bir tanesi çağdaş sorunlar karşısında kelamın ne dediği ile ilgili. Bu seçmeli bir ders olarak var. Dolayısıyla işte bu kadın algısından tutunuz da deizm, agnostisizm, ateizm gibi geniş bir yelpazedeki sorunlar. Çağdaş sorunlar başlığı altında Kelamın gündemine geliyor*” şeklinde belirtmiştir. Burada K16, dersin ismini vermediği için bir yorum yapmak güçtür ancak programdaki 8. dönem seçmeli dersler arasında yer alan “Karşılaştırmalı Kelam Problemleri” dersi olabilir.⁴¹ Ayrıca konuşmasının devamında Türkiye’deki İlahiyat Fakülteleri lisans programlarında Kelam disiplinine ait klasik dönem müfredatının yoğun olduğuna, bu müfredatlarda çağdaş sorunlara çokça değinilmediğine, Felsefe Tarihi ve Din Felsefesi gibi bilim alanlarına yönelik muhtevaların azaldığına ve öğrencilerin bilgi dağarcığını genişletmek için muhtevaya Edebiyat disiplininden konu alanlarının dâhil edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. K16’nın bu sebeplerden dolayı derslerinden birinin içeriğini kendi disipliniyle ilgili çağdaş sorunları konu alan bir muhteva şeklinde belirlediği anlaşılmaktadır. Derslerin türlerine göre muhtevaların değiştiğinden bahseden İslam Hukuku disiplini katılımcısı K15, konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

Bu derslerden birincisinde normun mantığını, biraz felsefesini yapıyoruz. Hocalar açısından da anlatılması zevkli bir konu olabilir, felsefi ve epistemolojik bir yaklaşım var. İkinci alanda yani furu fıkıh dediğimiz zaman burada, klasik fıkıh kitaplarının içeriği biliyorsunuz genişler. Namazdan, abdestten, sudan başlıyor, oruç-zekât-hac, bunlardan devam ediyorsunuz. Muamelat konularına geldiğiniz zaman alışveriş, ev kiralaması, faiz, para değişimleri, mallar, mülkiyet, devamında aile, evlilik öncesi ve esnasında oluşan haklar, boşanma, cezalar, kamu hukuku, savaş, barış diye gider.

Ayrıca K15, muhtevaların çok geniş olması sebebiyle tüm konuları derslerde işlemenin mümkün olmadığını vurgulayarak, öğrencilerin mezun olduklarında hem şahsi hem de mesleki yaşamlarında fayda sağlayabilecek bilgilerden oluşan aile hukuku yani evlilik, çocuk, anne-baba, koca, toplum, mahremiyet, cinsellik, cinsiyet, evliliğin doğurduğu

⁴¹ Ankara University, “Course List and Crediting”.

hukuki süreçler, burada meydana gelebilecek aksaklıklar, hukuki problemlerin sonuçları vs. gibi konulara muhtevada yer verdiğinin altını çizmiştir. Bir diğer disiplin olan İslam Mezhepleri Tarihi disiplininin K9, mezhepler tarihinin kendine özgü bir muhtevası olduğunu belirterek; İslam düşüncesini kuran fikirlerin nasıl oluştuğu, geçmişteki mezhepler alanında oluşan birikimi doğru tespit edip alanları aydınlatıp bunun gelecekteki yeni düşünce, oluşum ve gelişmelere nasıl katkı yapacağı, herhangi bir mezhebin açıklarını/ zayıf taraflarını yargılamadan anlama merkezli ve diğer mezheplerle karşılaştırmalı olarak nasıl tespit etmek gerektiğini, derslerde ele aldığını, “73 fırka hadisi”, “mehdilik ile alakalı rivayetler” ve “mevzu hadisler” gibi spesifik konulara da derslerde ayrıca yer verdiğini belirtmiştir. Dersin muhtevasının programdaki statüsüne göre değiştiğini öne süren Tefsir disiplininin K8 ise muhtevasını derslerin isimleri ile birlikte açıklamıştır. Tarihsel süreç olarak tefsir tarihindeki dönüşüm evreleri hakkında bilgi edindirme ve tefsir alanının temel kavramlarını sureler ölçeğinde gerekli örneklendirmelerle “Tefsir Tarihi” dersinin, “*Bir de zaten Tefsirin usulü dediğimiz veyahut da Kur’an ilimleri dediğimiz tarihte Müslüman âlimlerin ortaya çıkardığı, billurlaştırdığı terimler ve bu terimlerin arka planındaki tarihsel, sosyolojik, siyasi gerekçeler, ihtiyaçlar tüm bunlar beyanında bir öğrenme gerçekleştirilir*” sözleriyle de “Tefsir Usulü” dersinin muhtevasını oluşturduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte stratejik bir ders olarak nitelendirmediği son sınıf seçmeli derslerinden “Kur’an’a Çağdaş Yaklaşımlar” dersinde “Kur’an Nedir?” sorusuna üst düzeyde felsefi, sosyolojik ve tarihsel irdelemelerin rahatlıkla yapılabileceği okumalara yer verdiğini belirtmiştir.

FDB Bölümünden İslam Felsefesi disiplininin K13, derslerinin muhtevasında insanlık tarihinde değişik dönemlerde ortaya çıkan felsefi tefekkürün bilgi teorisi, bilim anlayışı, insan teorisi, insan düşüncesi, nefis teorisi ardından fiziksel dünyanın açıklamasını amaçlayan fiziksel teoriler, teorik fizik bilhassa, kategoriler, metafizik, ahlak ve siyaset gibi konu alanlarının yanında Kindi döneminden itibaren, daha doğrusu Me’mun-Mu’tasım döneminden itibaren başlayıp on dokuzuncu yüzyıla kadar İslam dünyasında yetişen ilk dönem filozofların, felsefe halkalarının, felsefe geleneğinin önemli temsilcilerinin düşünce dünyasını temel eserleri bağlamında sunduğunu ifade etmiştir. Derslerinin yoğun bir içeriğe sahip olduğunu belirten Mantık disiplininin K18’e göre muhteva; kavram, önerme, akıl yürütme ve bunların uygulanışı konuları çerçevesinde şekillenmektedir: “*Kavramsal düşünme, mantıklı düşünmenin en temelinde var. Bu nedenle kavram bilgisi olmadan biz mantık bilgisi vermiyoruz. Bu nedenle kavram bilgisi önemli. Kavram nedir, kavram çeşitliliği, kavramsal arası ilişkiler ve kavramla yaptığımız tanım*”. Buna kategorik önerme türleri ve şartlı önermeler gibi önerme kalıplarını ve tümdengelim, tümevarım, analogi ve kıyas gibi akıl yürütme yöntemlerini de eklemiştir. Bölümün bir diğer disiplini olan Din Sosyolojisi disiplininin K14, genel itibariyle ayetlerin anlamlarını ve insanların hayatları üzerindeki etkisini, dini emirlerin nasıl ortaya çıktığını ve ne gibi toplumsal sonuçlara neden olduğunu anlama üzerine bir muhteva oluşturduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının devamında din-toplum ilişkilerini açıklama sürecinde sosyolojik metodolojinin din alanındaki karşılıklarını arama ve anlama unsurlarının kendisini ve diğer din sosyologlarını birtakım sorular sormaya iterek bu belirlediği muhtevayı farklılaştırdığına/değişmesine yol açtığına da değinmiştir. Din Psikolojisi disiplininin K12’nin görüşme formundaki cevapları incelendiğinde bu konuda herhangi bir görüşte

bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir katılımcı Din Felsefesi disiplininin K10, felsefe ile ilişkisinden yola çıkarak Din Felsefesinin felsefenin temel disiplinleri ile iç içe olduğunun altını çizmiş, hazırladığı muhtevanın da din, felsefe ve iman ilişkisi, Tanrı tasavvurları, Tanrı'nın sıfatları, Tanrı'nın varlığı için ileri sürülen deliller, Tanrı'nın yokluğu veya varlığının aleyhindeki ateistik deliller, temel birtakım felsefi ve kelami konuların -vahiy, mucize, din-bilim ilişkisi, din-ahlak ilişkisi, dini çeşitlilik ve dini çoğulculuk gibi- felsefi açıdan değerlendirilmesi yine din inancının temellendirilmesi, ahiret inancının ve ahiret hayatının imkânı gibi konuları içerdiğini ifade etmiştir. Diğer bir disiplin olan Din Eğitimi disiplininin K6, Kur'an ve sünnetin din açısından değerlendirilmesi ve bu konuda oluşmuş tarihsel geleneği araştırma, ortaya çıkarma ve insanlara öğretme zemininde kurulu; İlahiyat, eğitim ve din bilimleri ile ilişkili disiplinler arası nitelikte kime, neyi, nasıl, niçin öğretmeliyiz sorusuna din eğitimi alanlarının çeşitliliğini göz önünde bulundurarak cevap arayan kapsamda bir muhteva oluşturduğundan bahsetmiştir: *“Ama bunların hepsi böyle eklektik olarak onlardan alınmış bilgiler olarak değil de din eğitimi bilgisi düşüncesiyle yoğrulmuş ve yeni bir bilgi olarak ortaya konulmuş bir muhteva”*. Diğer taraftan oluşturulan bu muhtevanın programdaki derslerle kalıcılığını sürdürdüğünü, programdan dersler kaldırılınca ya da öğrenciler tarafından seçilmeyince derslerle birlikte muhtevanın da kaybolduğunu da belirtmeden geçememiştir. Felsefe Tarihi disiplininin K5: *“Şu an İslam düşüncesinin bir gelenek olarak İslam'ın Batı dünyasıyla arasındaki boşluğun zıtlığa dönüştüğünü ya modernsin ya gelenekselsin çatışması içerisinde kilitlendiğini... O yüzden biz felsefe tarihi muhtevasını bu yönde hazırlamaya çalıştık, bu yönde olduğunu hissettirmeye çalıştık”* sözleriyle Rönesans dönemiyle birlikte İslam düşüncesinin değişimini ve İslam'ın Batı dünyasıyla arasındaki fikirsiz boşluğun zıtlığa dönüşmesinin sebeplerini muhteva olarak belirlediğini dile getirmiştir. Bölümün son disiplini olan Dinler Tarihi disiplininin K2, muhtevasının çerçevesini şöyle çizmiştir:

Biz aslında bayağı ciddi bilgiler veriyoruz. Mesela 6 hafta Hıristiyanlık anlatıyoruz ikişer saatten, 5 hafta Yahudilik anlatıyoruz. Aynı zamanda Müslümanlıkla da ilişkileri olduğu için bu dinlere daha çok önem veriyoruz. Hint kökenli dinlere de 6 haftaya yakın bir zaman ayırıyoruz. Çünkü Hint kökenli dinler Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm 4 tane din. Ayrıca onları diğer dinlerden ayıran temel özellikleri de var.

Bu konulara dinlerin ortaya çıkışı, kutsal metinleri, temel ibadet ve uygulamaları, kutsal zamanları, kutsal mekânlarını öğretmeye çalıştığını eklemiştir. Seçmeli derslerden biri olan ve öğrenciler tarafından yoğun ilgi gösterildiğini söylediği “Dinler Arası İlişkiler” dersinde dinlerin tarihsel süreçlerini, dini fay hatlarını, birlikte yaşamanın mümkün ve mümkün olmayan taraflarını anlattığını, diğer “Halk İnanışları” dersinde de batıl inanç ve hurafelerin halk nazarında yeri ve meydana geliş sürecini ele aldığını aktarmıştır. Bunun yanında muhteva konusunda görüş bildirirken K2, muhtevanın fakülte içerisinde program türlerine göre değişiklik gösterdiğini *“Mesela İngilizce İlahiyatta biz Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili metin okumaları, seçmeli Sanskritçe, İbrance gibi dersler de veriyoruz”* sözleriyle ifade etmiştir.

İTS Bölümü disiplinlerinden biri olan Türk-İslam Edebiyatı disiplini katılımcısı K11, derslerinin isminden de anlaşılacağı üzere hem Türk Edebiyatı hem İslam Edebiyatını kapsamından ötürü çok geniş bir muhtevaya sahip olduğunu ve bu muhtevadan genel olarak tarihte önemli yeri olan Osmanlı Türkçesi eserler veya yazılı kitabe tarzındaki eserler ve arşivde bulunan belgeler şeklinde bahsedebileceğinden söz etmiştir. Bu yönüyle Arap Dili ve Belagatı disiplin muhtevası ile örtüştüğü görülmüştür. Türk-İslam

Sanatları Tarihi disiplininin K1, İslam medeniyetinin teşekkülünde fikirlerin ve tasavvurların görsel unsurlara yansımaları olan mimari yapıların tümünün bu dersin muhtevasını oluşturduğunu ancak özellikle dini mimari içerisinde yer alan cami, mescit, namazgah, köşk mescit, şadırvan, çeşme, sebil, tekke, dergah, zaviye, bukah, düveyre gibi yapı unsurlarının ne anlam ifade ettiği, yapılış sebepleri, hangi dönemde inşa edildiği, nasıl stilize edildiği, neden bu isimlerle anıldığı ve aralarındaki benzerlik-farklılıkların ne olduğunu anlatmaya çalıştığını belirtmiştir. *“İlahiyat birikimlerinin içerisinde Peygamberimizin hayatı başta olmak üzere bütün Müslüman hanedanları ve kurumlarını, bütün Müslüman ilim adamları ve eserlerini çok ciddi şekilde tanıyan, bilen, bunları en iyi şekilde başkalarına aktarabilen yetkinlikte insanlar oluyorlar”* şeklindeki ifadesiyle İslam Tarihi disiplininin K7, muhtevasının boyutlarını temel kaynaklardan çağdaş araştırmalara varıncaya kadar ortaya konan tüm bilgi birikimi olarak tarif etmiştir. Bölümdeki diğer katılımcılar (K1, K11) gibi K7'nin de geniş muhteva vurgusu dikkat çekicidir. Türk Din Musikisi disiplininin K4 de oluşturduğu muhtevasına; musikinin özellikle dinî sahadaki etkin rolü, İslam öncesi ve İslâm sonrası musikinin Türk medeniyetindeki rolü, Türklerin musiki teorisi ve pratiği açısından ortaya koyduğu kaynak eserler, klasik ve dinî Türk musikisi günümüze ulaşabilmiş örnekler, önde gelen musikînasların hayat ve sanatları, Türk musikisinin saz ve söz formları, İlahiyat Fakültelerinde dini musikinin yeri ve din görevlilerine yönelik tavsiyeler gibi konuları dâhil ettiğini ifade etmiştir.

Bütün bu verilerden hareketle katılımcıların öncelikle disiplinleri bünyesinde sundukları derslere yönelik gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlar ile derslerin muhtevalarının büyük oranda örtüştüğü tespit edilmiştir. Buradan katılımcıların muhtevayı oluştururken geniş konular arasından amaçlara dikkat ederek bir seçim yaptıkları fikrine ulaşılabilir. Bir diğer tespit de katılımcıların muhteva ile ilgili görüşleri ile Ankara Üniversitesi Bologna sistemindeki İlahiyat programı ders içeriklerinin örtüşmektedir.⁴² Dolayısıyla yine katılımcıların muhtevalarını oluştururken Bologna sistemini dikkate aldıkları rahatlıkla söylenebilir.

Görüldüğü üzere TİB, FDB ve İTS bölümlerindeki katılımcıların çoğunluğunun öncelikle Kur'an ve hadislerden bununla birlikte İslam öncesi ve sonrası tarihi kaynaklardan yararlanarak muhtevalarını oluşturduğu görülmüştür. Her ne kadar güncel meselelere yer vermeye çalışsalar da muhtevanın önemli kısmı tarihi verilerden müteşekkil bir yapıdadır. Bilgin'e (2015) göre istenen düzeyde “İlahiyatçı” yetiştiremediği için çokça eleştiriye maruz kalan İlahiyat Fakültelerinde çok yoğun bir müfredatla karşı karşıya kalan öğrencilerin zihinlerinde çok az bir muhteva hatırlanmakta, bunların çoğu içselleştirilememektedir (s.305). Bu kadar geniş muhtevanın tek bir programla sunulması -olumlu ve olumsuz anlamda- hem öğrencilere disiplinler arası geniş bir perspektif kazandırma amacıyla örtüşmekte hem de onların dini metinleri anlaması, yorumlaması ve eleştirel bir bakış açısıyla incelemesi için çokça vakit harcamalarına neden olmaktadır. Nitekim konuyla ilgili yürütülen çalışmalardan birinde öğrenciler, uygulanmakta olan İlahiyat lisans program yoğunluğunun kendi mesleki donanım ve istihdamlarını olumsuz anlamda etkilediğine işaret etmişlerdir.⁴³ Bu sorunun asıl sebeplerini öğretilen teorik

⁴² Ankara University, “Course List and Crediting”.

⁴³ Saadetin Özdemir, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 1-33.

bilgilerin pratik yönünün eksik bırakılması ve bu bilgilerin günlük sorunları çözmede yetersiz kalması olarak göstermişler, çözümünde ise oluşturulacak ders içeriklerinin istihdam alanları dikkate alınarak uygulama özelinde hazırlanmasının belirleyici kriter olduğunu vurgulamışlardır.

Yine katılımcılar muhtevanın; derslerin varlığına, isimlerine, statüsüne (zorunlu/seçmeli) ve program türlerine (İngilizce/Arapça İlahiyat) göre değişiklik gösterdiğine dikkat çekmiştir. Bu tespit de sınırlı ders saatine sahip tek bir programla hedeflenen amaç ve muhtevanın gerçekleştirilmesi/gerçekleştirilmemesine yönelik tartışmalar ile ilişkilendirilebilir.⁴⁴

Sonuç

Bu nitel durum çalışması, yüksek din öğretimi kurumu olan İlahiyat Fakültelerinde lisans düzeyinde eğitimin gerçekleştiricisi olan akademisyenlerin anabilim dallarının/disiplinlerinin derslerinin programlarını geliştirirken hangi amaç ve muhtevaları belirlediklerinin tespit edilmesi ve bunların akademinin hangi fonksiyonlarına yönelik olduğunun değerlendirilmesini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Literatürde farklı açılardan bu sorulara doğrudan ve dolaylı birçok cevap bulunsa da Bologna ders bilgi paketlerine ve İlahiyat Fakültelerinin amaçlarına değinilmediği için konuyu açıklayıcı güçleri sınırlı kalmaktadır. İlgili açığı kapatmak amacıyla, bu çalışma nitel araştırma desen, yöntem ve analiz tekniklerinden yararlanarak araştırma sorularını İlahiyat eğitim-öğretim sürecinin yürütücüleri olan akademisyenlerin deneyimleri üzerinden tartışmaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre tüm İlahiyat disiplinleri kendi bilim alanları/disiplinleri özelinde İlahiyat alanı genelinde temel bilgi ve yaklaşıma sahip, bu bilgileri mesleki yaşamına yansıtan bilimsel zihniyet sahibi, manevi sorunlara sağlıklı bir din anlayışı çerçevesinde cevap veren, din adına insanları ötekileştirmeyen, dinin eğitici rolünü üstlenen, tarihsel çerçevede dini anlamlandıran, dil, edebiyat ve sanat zevki bulunan öğrenciler/mütehassıslar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak katılımcılar tarafından çizilen bu çerçevenin kapsamı bir hayli geniştir ve tek bir program bulunmaktadır. Katılımcıların çoğunda belirli bir meslek alanı ifade edilmemiş, hedeflenen niteliklerin/yeterliklerin/kazanımların hangi meslek sahasına ait olduğu da netleştirilememiştir. Bu kadar çok amacı bulunan tek bir programın, programın diğer öğelerini yeterince karşılaması riski görünmektedir. Diğer taraftan istihdam alanlarına yönelik amaç belirlemek İlahiyat programının bir meslek eğitimi alanı olarak algılanmasına da yol açabilmektedir. Toplumla karşı sorumluluğu bulunan İlahiyat Fakülteleri bir şekilde mesleğe/istihdama yönelik eğitimi de sunmak durumundadır. Bu da mütehassıs/uzmanlık eğitimi veren fakültelerin hedeflerinin ve müfredatlarının yeniden değerlendirilmeleri gereğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu konularla ilgili daha fazla araştırma yapılması ve bilimsel zeminde/zeminlerde tartışılması gerekmektedir.

Yanıt aranan sorulardan bir diğeri ise hangi İlahiyat disiplininin/bilim alanının gerçekleşmesini hedeflediği kazanım ve amaçlara hangi muhtevayla ulaşmak istemektedir sorusudur. Yapılan analize göre TİB, FDB ve İTS bölümlerindeki bilim

⁴⁴ Makalenin teknik sınırlarını aşmamak adına konuyla ilgili görüş ve tartışmalar için bk. Aslıhan Kuşçuoğlu, *İlahiyat Eğitimi Üzerine Akademisyen Görüşleri Çerçevesinde Nitel Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 199-232.

alanlarının neredeyse hepsinin disiplinlerinin tarihi gelişim seyri ile başlayıp günümüzde geldikleri noktaya biten muhtevalarını hedefledikleri amaçlarla ve Bologna sistemindeki amaçlarla büyük oranda örtüşmektedir. Katılımcıların oluşturdukları bu muhtevada derslerinin amaçlarını dikkate aldıkları anlaşılmaktadır. Bir diğer tespit edilen hususta katılımcılar, diğer İlahiyat disiplinlerinin muhtevalarıyla ortak konularda buluştukları ve dolayısıyla birbirlerinden bilimsel anlamda yararlandıkları görülmektedir. Muhtevaların aynı zamanda öğrencilerin daha çok alan bilgisi ile ilgili niteliklerini/yeterliliklerini ortaya çıkarıcı olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu da hedeflenen entelektüel niteliklerin geri plana itilmesine sebebiyet vermesi fikrine ulaştırabilir. Ayrıca katılımcıların oluşturulan bu muhtevanın derslerin varlığına, isimlerine, statüsüne (zorunlu/seçmeli) ve program türlerine (İngilizce/Arapça İlahiyat) göre değişiklik gösterdiği ifade edilmiştir. O halde zikredilen bu değişkenler derslerin amaçlarını da doğrudan etkilemektedir denilebilir. Ancak katılımcıların hedeflediği amaçlar ile ilgili görüşlerinde bu değişkenleri dile getirmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu noktada katılımcıların zihinlerinde derslerinin amaçlarını bütüncül şekilde düşündükleri ve bu durumun İlahiyat lisans programındaki varlığı, isimleri, statüleri ve program türlerinin amaçlarına göre değişiklik göstermediği söylenebilir.

Sonuç itibarıyla bu çalışmanın çalışma grubunu oluşturan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin akademisyenleri, ders programlarının oluşturulması ve güncellenmesi sürecinde Bologna Bilgi Sistemi'nin yanı sıra fakültenin vizyon ve misyonunu da dikkate alarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle disiplinleri çerçevesinde belirlenen amaçların ve içeriklerin doğru bir şekilde şekillendirilmesini ve uygulanmasını sağlamaktadır. Köklü tarihi ve deneyimli akademisyen kadrosunun etkisiyle, fakülte bu koordinasyon sürecini başarılı bir şekilde yürütmekte ve ilahiyat eğitiminin temel hedeflerine ulaşmasını desteklemektedir. Bu çalışma, genellemelerden ziyade İlahiyat eğitiminin amaçları ve içeriği ile Bologna sistemi arasındaki denge ve uyumun önemine vurgu yapmaktadır. İlahiyat eğitiminin Bologna süreci ile uyumlu bir şekilde ilerlemesi, öğrencilere daha etkili bir eğitim sunulmasını sağlamakta ve mezunların uluslararası alanda rekabet edebilirliğini artırmaktadır. Ayrıca, bu çalışma akademinin araştırma ve öğretim fonksiyonlarına da odaklanmaktadır. İlahiyat Fakültesi'nin hedeflerine uygun olarak şekillendirilmiş bir eğitim programı, mezunların bilgi ve becerilerini en iyi şekilde geliştirmelerini ve toplumlarına değer katan bireyler haline gelmelerini sağlayacaktır. Bu bağlamda, Bologna sistemiyle uyumlu bir şekilde yürütülen programlar, akademinin bu önemli rolünü etkili bir şekilde yerine getirmesine katkı sağlamaktadır. Araştırmaya dair bir öneri geliştirilecek olursa tespit edilen noktalar bilimsel veriler ile paydaşların ihtiyaç ve beklentileri çerçevesinde problem, konu, amaç, sorular ve yöntem kısımlarındaki unsurlarda değişiklikler yapılarak bulgular yeni çalışmalarla desteklenebilir ve karşılaştırması yapılabilir.

Kaynakça | References

- Altaş, Nurullah - Büyük, Celal. “Öğretmen Yetiştiren Bir Kurum Olarak İlahiyat Eğitiminin Genel Hedefleri Altında Din Eğitimi ve Din Felsefesi Eğitimi İlişkisi (Din Eğitimi ve Din Felsefesi İlişkisi Özel Amaçlara Nasıl Yansımali?)”. *Din ve Felsefe Araştırmaları* 1/2 (2018), 115-131.
- Altaş, Nurullah - Kalkavan, Fatma Nur. “Dünün Becerilerini Kullanarak Geleceğe İnsan Yetiştirmek veya Mümkün Olmayanın İmkanını Araştırmak”. *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)*. 549-564. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Ankara University. “Course List and Crediting”. *Divinity*. Erişim 03 Ekim 2023. http://bbs.ankara.edu.tr/Ders_Plani.aspx?bno=1892&bot=489
- Ankara University. “Goals”. *Divinity/ Description of Program*. Erişim 21 Eylül 2023. http://bbs.ankara.edu.tr/Amac_Hedef.aspx?bno=1643&bot=240
- Ankara University. “Summary of Program Outcomes”. *Divinity/ Description of Program*, ts. Erişim 21 Eylül 2023
- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. “Vizyon ve Misyonumuz”. *Vizyon ve Misyonumuz*. Erişim 15 Eylül 2023. <http://www.divinity.ankara.edu.tr/vizyon-ve-misyon/>
- Aslan, Şebnem. “Öğrenen Organizasyonlarda Duygusal Zeka Kavramı”. *Selçuk İletişim* 3/3 (2004).
- Aydın, İnyet. *Akademik Etik*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
- Aydın, M. Şevki. “İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (Isparta, 16-17 Ekim 2003)-Bildiriler-Müzakereler*. *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları*. Isparta, 2004.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Çalal, Ayşe. *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Çelebi, İlyas - Güdekli, Hayrettin N. “AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye’de İlahiyat Öğretimi: Kelam Örneği”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 15-33.
- Demircan, Adnan. “İlahiyatların Mevcut Durumu, Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *120. Yılında İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Çalıştayı*. ed. Ahmet Bostancı. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Demirel, Özcan. *Öğretim İlke ve Yöntemleri- Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Ege, Remziye. “Duygusal Zeka ve Din Öğretimi: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Duygusal Zeka Gelişimi İlişkisi”. *Dini Araştırmalar* 15/40 (2012), 47-64.
- Ege, Remziye - Uğurlu, Havva Sinem. “Yüksek Din Öğretiminde Yeniden Yapılanma Tartışmalarına Nereden Başlamak Gerekir: Beceri ve Yetkinlikler Zemininde bir Değerlendirme”. *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Erdem, Ali Rıza. “Bilgi Toplumunda Üniversitenin Değişen Roller ve Görevleri”. *Yükseköğretim Dergisi* 3/2 (2013), 109-120.
- Furat, Ayşe Zişan. “Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliği”. *Marife* 12/1 (2012), 83-110.
- Goleman, Daniel. *Duygusal Zeka*. İstanbul: Varlık Yayınları, 34. Basım, 2011.

- Günay, H. Mehmet. “İlahiyat Fakültelerinin Ülkemizin İlmî Hayatına Katkıları Üzerine Bazı Düşünceler”. *120. Yılında İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Çalıştayı*. ed. Ahmet Bostancı. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2021.
- İder, Saadet - İpek, Fatih. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Becerileri Üzerine Bir İnceleme”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2023), 183-203.
<https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1343560>
- Kara, Ömer. “Tebliğ Müzakeresi”. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? -Sorunlar ve Çözümleri-*. ed. Süleyman Akyürek. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2015.
- Kaya, Abdüssamet. “İlahiyat Fakültelerinde ‘Öteki’ ile İlişkilerin Sosyolojisi”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023), 823-858.
- Korkmaz, Mehmet. “Yüksek Din Öğretiminde Nicelikten Niteliğe Geçiş Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yeterliklerini Belirlemenin Önemi (Yaygın Din Eğitimi Alanı)”. *Yüksek Din Öğretimi*. 297-313. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Koştas, Münir. “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (1989), 1-28.
- Köylü, Mustafa. “Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi: Nitelik ve Nicelik Sorunu”. *Yüksek Din Öğretimi*. ed. Z. Şeyma Altın. 75-95. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Kuşçuoğlu, Aslıhan. *İlahiyat Eğitimi Üzerine Akademisyen Görüşleri Çerçevesinde Nitel Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- MEB Talim Terbiye Dairesi Başkanlığı. “1961 Kararları Fihristi- 31 Temmuz 1961, 211 Nolu Karar”, 1961. http://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1961.pdf
- Nazıroğlu, Bayramali. “Din Eğitiminde Temel Kavramlar ve Bireyselleşme”. *Din Eğitimi*. ed. İbrahim Turan - Bayramali Nazıroğlu. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Onay, Ahmet. “Yüksek Din Öğretiminde Nitelik veya Amaç Sorunu”. *Yüksek Din Öğretimi*. ed. Z. Şeyma Altın. İstanbul: Dem Yayınları, 2020.
- Ornstein, Allan C. - Hunkins, Francis P. *Curriculum: Foundations, Principles, and Issues*. New York: Pearson, Seventh Edition., 2018.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011.
- Özdemir, Saadettin. “Diyanet Hizmetleri Açısından İlahiyat Fakültesi Program(lar)ı”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018).
- Özdemir, Saadettin. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Programı ile İlgili Görüşleri: SDÜ İlahiyat Örneği”. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 1-33.
<https://doi.org/10.33931/abuifd.543386>
- Öztürk, Mustafa. “İlahiyat’ın Adı ve Amaçları”. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümleri*. ed. Süleyman Akyürek. 29-59. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2015.
- Sağlam, İsmail - Demir Sakınmaz, Züleyha. “İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Benlik Algıları Ve Yetkinliklerinin Değerlendirilmesi”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 17 (2023), 355-377.
- Sönmez, Veysel. *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 18. Basım, 2015.
- Şengül, Yüksel. “Foucault ve Cabiri’de Entelektüel Özne”. *Hafıza* 4/1 (05 Temmuz 2022), 71-85.

- Tevhidi Tedrisat Kanunu. Resmi Gazete, Resmi Gazete. 63 430 4 (03 Mart 1924). Erişim 18 Eylül 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf>
- Tosun, Cemal. “Bologna Süreci ve Gelenek Çerçevesinde Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi”. *Yüksek Din Öğretimi*. 261-271. İstanbul: Dem Yayınları, 2018.
- Tosun, Cemal. “Üniversitede İlahiyat: Bilim Teorisi ve Sosyalpolitik Temellendirme Açıklarından Bir Değerlendirme”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (22 Nisan 2022), 11-24. <https://doi.org/10.53112/tudear.1091555>
- Turan, İbrahim. “Türkiye’de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 59-77.
- Türkel, Rifat. “İAA Ölçütlerinin 21. Yüzyıl Yeterliliklerini Kazandırma Sürecindeki Etkisi Üzerine Değerlendirme”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (2023), 335-358. <https://doi.org/10.14395/hid.1251971>
- Veblen, Thorstein. “The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men”. *The American Historical Review* 24/4 (1919), 714. <https://doi.org/10.1086/ahr/24.4.714>
- Yaman, Ahmet. “Tebliğ Müzakeresi”. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır? Sorunlar ve Çözümleri*. ed. Süleyman Akyürek. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2015.
- Yılmaz, Sema. “Yalnızlık Hissi ve Duygusal Zekâ İlişkisi: İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme”. *Eskiyeni* 50 (2023), 733. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1285503>
- Yiğit, Ahmet. *Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Yin, Robert K. *Case Study Research and Applications Design and Methods*. USA: SAGE Publications, Sixth Edition., 2018.